

Lektor Arto Vanhanen

Ett krigsbarn i Stormens öga

I lördags höll fil. mag. **Arto Vanhanen** ett föredrag för Svenska Synskadade i Östra Nyland i deras verksamhetslokal i Borgå. Men före det hade Vanhanen den 1 september på "Skolans dag" i Kotka Svenska Samskola berättat om hur det var att vara krigsbarn. Det var första gången dagen firades, det är ju 120 år sen skolan började sin verksamhet. Tanken är att göra dagen till en årlig fest med en viss kulmen om fem år, vid 125-års jubileet.

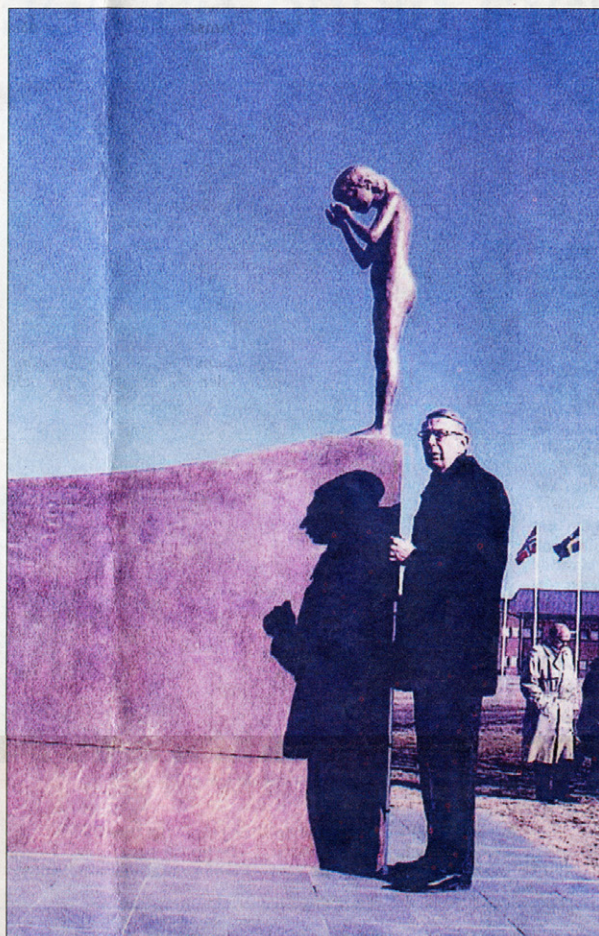
I ett brev till redaktionen skriver lektor **Ragnar Öst** att föredraget var strålande: "Eleverna från kl. 7 upp till och med abiturienterna satt knäpysta. Man kände historiens vingslag". Arto Vanhanen, skolans tidigare biologilärare, tvingad att avgå, då hans synskada gjorde värvet som biolog- och geografilektor i samskolan omöjligt. Nämnas kan att Vanhanen i dagarna blir färdig med sin självbiografi, som är skriven på finska och tryckt i en begränsad upplaga på 200 exemplar. Vanhanen är ordförande för Kymmenedalsens krigsbarn r.f. ÖN publicerar Arto Vanhanens föredrag i sin helhet.

Jag skall i det följande berätta hur det var att som barn uppleva min hemstad Kotka som krigets offer. Jag skall även berätta hur jag tillsammans med närmare 80 000 barn fördes från det krigshärjade Finland till Sverige. I mitt föredrag tar jag dessutom upp de problem som de s.k. krigsbarnen hade som en följd av dessa transporter. Kotka var en av de mest bombade städerna i Finland under krigsåren 1939-1944. Speciellt kraftiga var bombningarna under fortsättningskriget 1941-44. I början av februari 1944 angreps Kotka på en gång av ca 200 plan. Över staden fälldes under krigsåren ca 3500 bomber av 1500 ryska plan som gjorde sammanlagt 211 attacker mot staden. Jämför man antalet fällda bomber med stadens storlek var Kotka en av världens mest bombade städer. Under 1939-44 gavs 1667 flyglarm vilka dagligen kunde uppgå till närmare tjugo. Flygplanen kom ibland så snabbt att man inte alltid hann ge alarm förrän planen var över staden. Detta berodde på att Sovjetunionen hade flygfält i Estland och på Lövskär mitt i Finska viken. Kotka var ett begärligt mål då staden var en marinbas för både finska och tyska krigsfartyg. Även handelsfartygen var utsatta då Kotka hade Finlands största exporthamn. Föremål för bombangreppen blev även stadens fabriker, sågar och brädgårdar samt bostadshus. De flesta bomber var brandbomber. Hundratals personer blev utan hem och sågar och bräd-

gårdar gick upp i rök. I bombardemangen dog 58 civilpersoner. Bombningarna störde det normala livet i staden dvs. arbete, skolgång och nattsömn. Stora ryska truppförband försökte över isen från Hogland inta Kotka. Kustartilleriet på öarna utanför staden hindrade angreppet. Efter det evakuerades två tredjedelar av stadens befolkning till landsbygden.

1500 barn från Kotka

Sverige hade redan under vinterkriget erbjudit sig att ta emot barn från Finland. Då fördes 9000 krigsbarn i säkerhet till vårt västra grannland. I större skala kom barntransporterna dock igång under fortsättningskriget då närmare 80 000 barn fördes till Sverige och Danmark. Kriterierna var först att barnen skulle vara 3-7 år gamla. Senare fördes barn i åldern 1-13 år. Det var i första hand fråga om barn som var evakuerade från Karelen, som mist sin far eller mor i kriget, som förlorat sitt hem i bombardemang, som var sjuka eller undernärda och tillhörde stora och fattiga familjer. Från Kotka transporterades ca 1500 barn till Sverige och ett hundratal till Danmark. Först fördes barnen med båtar från Åbo till Stockholm, men i fruktan för ryska u-båtar övergick man till tågtransporter. Alla barn hade en lapp om halsen med namn, nummer och destinationsort. Transporterna var förknippade med många tragiska scener. Man frågade i allmänhet inte av de mindre barnen om de ville fara. Jag ville som åttaåring resa trots att min mamma var emot det. Jag hade hört hur bra man hade i Sverige och att man inte behövde vara rädd för bomber. När jag på Kotka järnvägsstation såg hur mammorna med våld skuffade sina gråtande barn i järnvägsvagnarna blev jag orolig över mitt beslut. Många barn grät hela vägen och tuggade sönder sina lappar. De hade skuldskänslor då de trodde att de hade gjort något illa då mamma inte ville ha dem. Tågresan till Torneå tog två dygn. De 20-30 vagnar långa tågen gick mest nattetid i fruktan för ryska flygplansangrepp. I Haparanda i Sverige överfördes barnen till svenska tåg med svenska lotter. Vi stannade 3-4 dygn på uppsamlingsplatser i Norrland. Där genomgick vi bad, läkarundersökning och vaccinering. Barn med smittosamma sjukdomar isolerades. Deras kläder och medhavda kära leksaker t.ex. dockor brändes. De som hade huvudlösa miste sitt hår och behandlades med avulsningsmedel. Efter vistelsen reste barnen till mottagarhemmen. Hemmen tog i allmänhet bara ett barn. Hjärtslitande scener utspelades då man med våld skiljde syskon från varandra. Alla barn fick inte mottagarfa-

Arto Vanhanen vid krigsbarnmonumentet som avtäcktes 26.4.2005 i Haparanda av Sveriges konung Karl XVI Gustav i närvaro av republikens president Tarja Halonen och 500 forna krigsbarn. Monumentet är skapat av Anna Jäämeri-Ruusuvuori som själv var ett krigsbarn.

milj och fick bli i barnhem. I dem vistades 10 000 barn. De flesta fick ett gott hem, men många kom till hem där de inte borde ha varit. De större barnen utnyttjades bl.a. i tungt arbete på små bondgårdar. Ca 300 barn dog i sitt nya hemland. Av de 5000 sjuka barn som fördes med flyg till Sverige skulle dock betydligt flera ha dött om de hade stannat i Finland. De flesta krigsbarn stannade 3-5 år i Sverige. Hemlängtan var i början stor och det var vanligt att barnen grät sig till sömns. Barnen levde länge språkligt sett i ett "ingenmansland" då de varken kunde svenska eller finska. Småningom glömde de sitt modersmål och sitt hem i Finland.

Till vilket hem?

När man till en sexåring, som hade varit fyra år i Sverige, en dag sade att "Nu måste du resa hem", var det naturligt att barnet undrade "Till vilket hem då?" Hemresan blev lika tragisk och hjärtslitande. Ca 15 000 barn blev för alltid i Sverige då de inte hade något hem i Finland att komma till. I många svenska hem ville man inte avstå från barnen och det fördes långa rättegångar i Sverige

och ofta resulterade i att barnen fick stanna. Många krigsbarn hade transporterats mellan Sverige och Finland tre gånger under kriget. När de slutligen 1945-47 återfördes till Finland hade de stora anpassningssvårigheter. De kom till en främmande kultur med ett främmande språk, främmande hem och en annorlunda skola. Barnen levde igen länge språkligt sett i ett "ingenmansland". Den språkliga tudelningen var en viktig orsak till anpassningssvårigheter, rotlöshet och splittrad identitet hos krigsbarnen. På de orter där det inte fanns svenskspråkiga skolor blev barnens studierpråk finska. Även om det fanns en svenskspråkig skola valde många föräldrar en finskspråkig för att barnen snabbare skulle lära sig finska. Skolan blev i detta fall en marerim för barnen. De satt tysta ett år då de inte förstod vad läraren sade. Då de inte fann ord för att kommunicera med sina klasskamrater blev de stämplade som dumma, efterblivna och kallade som "hurrit". De blev även mobbade för att de hade bättre kläder. De krigsbarn som placerades i svenskspråkiga skolor verkade

att i början klara sig bra men deras finska bakgrund satte senare "käppar i hjulet" för dem. Det var tydligt att ju längre dessa barn gick i svensk skola desto större svårigheter hade de med svenska språket. Deras ordförråd minskade hela tiden och de hade allt svårare att uttrycka sig. Även dessa elever blev med åren allt tystare under lektionerna. Svenska hörde de bara inom skolans väggar. Ute på rasterna talade de allt oftare finska. På gymnasietadiet hade de stora problem med uppsatsskrivningen. Halften av min studentklass var krigsbarn. Två av dem hudade i studentexamensprovet i modersmålet och sex klarade provet med låga vitsord. Provet i finska avlade de däremot med berömliga vitsord.

Till KSS

Efter hemkomsten från Sverige 1946 förde min mamma mig till ett finskspråkigt läroverk i Kotka. Skolans rektor fann min finska så bedrövlig att han uppmanade min mor att föra mig till Kotka Svenska Samskola som var på andra sidan gatan.

Forts. på följande sida

Temat krigsbarn är igen aktuellt genom Klaus Härös film "Den bästa av mödrar". Den här bilden finns på websidan www.migrationinstitute.fi.

Från föregående sida

Samskolans dåvarande rektor Carl Michael Runeberg, som var sonson till när nationalskald, antog mig till skolan efter att ha sett mina betyg från Sverige. Det som han krävde var ett skriftligt intyg på att jag var vaccinerad mot smittkoppor. Vid inskrivningstillfället kunde jag inte ana att jag 14 år senare skulle verka som lärare i KSS.

Då krigsbarnen 1945-46 återvände hem ökade Samskolans elevantal med 25%. Majoriteten av skolans elever i lågklasserna var krigsbarn. I den första klass där jag började fanns 61 elever av vilka 75% var krigsbarn. Man var tvungen att bilda två parallellklasser med en flickklass och en pojkklass. Dessa klasser fanns ända till 1951 då de flesta krigsbarn slutade efter att ha avlagt mellanskolexamen. Att skilja pojkar och flickor åt i en samskola var ett olyckligt beslut. Flickornas närvaro i klassen skulle ha lugnat ner pojkarna. Vi pojkar stuvades i ett så litet klassrum att vi var tvungna att sitta på långa bänkar med långa bord framför oss. Då alla satt fast i varandra var det naturligt att detta gav upphov till oro och bråk. Lärarna började kalla klassen för busklassen. Krigsbarnen talade många svenska dialekter vilka t.o.m. lärarna hade svårt att förstå. Vi tyckte att lärarna talade en konstig svenska som hade ord som vi inte fattade. En av mina klasskamrater som hade varit flera år som krigsbarn i Skåne blev mobbad speciellt av sina finlandssvenska klasskamrater för sin skånska dialekt. Då han gick till motatack ansåg lärarna att han var speciellt skyldig till oron i klassen. Han straffades med att flyttas till flickklassen. Händelsen visar hur oinkomna lärarna var i krigsbarnens problem.

Några pojkar ansåg att de hade blivit orättvist behandlade av en lärare. Papperslapparna hamnade olyckligtvis i lärarens händer. Skolans rektor igångsatte förhör för att finna de skyldiga. Förhören var dock resultatlösa eftersom klassen kollektivt hade kommit överens om att inte avslöja de skyl-

diga. Lärarens motdrag var att på värbetyget sänka uppförandet för alla i pojkklassen.

Gratulationer till Stalin

I kriget mot Sovjetunionen stupade ca 90 000 unga finska män och kvinnor. Fyrtio av dem har sina namn på de Pro Patria-tavlor som finns i skolans festsal. De gav sitt liv för att vi krigsbarn skulle få komma hem till vårt fosterland och påbörja vår skolgång i ett fritt och självständigt Finland. Sovjetunionens skugga vilade dock ännu länge över vårt land. Som ett exempel på detta kan jag nämna att då Sovjetunionens diktator, generalissimus Josef Stalin i december 1949 fyllde 70 år kom det från statsmakten i Finland order om att eleverna i skolorna skulle skriva sina namn på en gratulationsadress som sedan överlämnades till Stalin. Jag minns att vi pojkar i Samskolan gjorde det med "långa tänder" och skrev våra namn så ottydligt som möjligt.

Blev finlandssvensk

Många krigsbarn reste tillbaka till Sverige efter avlagt skolplikt. De utbildade sig där till olika yrken och stannade där. De flesta av de krigsbarn som hade gått i svenska skolor behöll sitt svenska språk och blev finlandssvenskar. För mig gick det just så. Min vistelse i Sverige, som gav mig ett nytt språk, har på ett radikalt sätt påverkat mitt senare liv. Jag avlade studentexamen vid KSS och studerade biologi, geografi, geologi, kemi och pedagogik vid Helsingfors universitets svenska avdelningar. Efter erlagd fil.kand. examen blev jag anställd som lektor vid KSS. Jag gifte mig med en finlandssvensk flicka och min blev student från KSS. Även hans familj är finlandssvensk. Jag handhade lektorstjänsten i 15 år tills jag drabbades av en svår synskada. Efter det verkade jag som förtroendevald i 20 år i Förbundet Finlands Svenska Synskadade r.f.s styrelse bl.a. som ordförande. Ifall jag inte skulle ha varit krigsbarn i Sverige hade mitt liv säkert varit på helt andra spår.